

УДК 82.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-12>

УКРАЇНОЦЕНТРИЧНИЙ ЧИН БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Рец.: Вірченко Т., Козлов Р. Непокірний. Грані долі Бориса Грінченка: монографія.
Київ: Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 372 с.

BORYS GRINCHENKO'S UKRAINIAN-CENTRIC ACTIVITY

Book review on: Virchenko T., Kozlov R. Recalcitrant. Edges of Borys Grinchenko's fate: monograph. Kyiv : Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 2023. 372 p.

Горболіс Л.М.,

orcid.org/0000-0003-4775-622X

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету*

Російсько-українська війна активізувала діяльність різноманітних майданчиків (мистецьких, дипломатичних, медійних тощо), спрямованих на утвердження українських ідей, духовної культури, національної самобутності нашого народу, мотивувала українське суспільство заглибитися в історію, вдумливо перепрочитати сторінки життя і творчості таких велетнів української думки, як Б. Грінченко, Д. Донцов, М. Костомаров, Ю. Липа, В. Липинський, Є. Маланюк, І. Нечуй-Левицький, І. Франко, Д. Чижевський та ін., векторизуючи їхні ідеї в політичний, освітній, культурно-мистецький простори. Дослідження «Непокірний. Грані долі Бориса Грінченка» Т. Вірченко та Р. Козлова – один із промовистих фактів, що засвідчує непроминальну увагу до постаті Б. Грінченка.

Автори праці апелюють до архівних джерел, рідкісних видань, спогадів, автобіографій, щоденників, епістолярію, щоб сформувати потужну доказову базу для доволі повної картини про постать Б. Грінченка в українському русі другої половини XIX – початку XX ст. Автори дослідження ретельно систематизували й узагальнили широкий арсенал фондів Інституту рукопису та Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка, Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Педагогічного музею України НАПН України, Центрального державного архіву музею літератури і мистецтв України, Музею видатних діячів української культури. Т. Вірченко і Р. Козлов запропонували реконструкцію життя Б. Грінченка, зосередилися, як вони заявили, «на підтверджених і, за можливості, перевірені фактах, висновки з яких пропонуємо вдумливому читачеві робити самому» (Вірченко, Козлов, 2023, с. 7).

Зорієнтованість дослідницького матеріалу на реципієнта простежується найперше в стильовій стратегії рецензованого дослідження, у структурі праці та назві розділів, а також у художньо-сколажованих форзацах, заставках до розділів, обкладинці та сформованого наприкінці книги своєрідного альбому з фахово представленими (з видавничого боку) світлинами Б. Грінченка, його рідних, знайомих, громадських діячів. Прикметний і емоційний лад рецензованої праці, що засвідчує глибоке зацікавлення її авторів постаттю Б. Грінченка – його думками, ідеями, особистим життям, інтересами, громадською і просвітницькою діяльністю. «Наш борг Борисові Грінченку, як і багатьом іншим великим Українцям, не відданий. Та крок за кроком ми підходимо до розуміння його постаті, до часу, коли зможемо побачити, як горіли ясні зорі таланту Бориса Грінченка серед темної ночі імперії, серед стихії історичних подій...» (Вірченко, Коз-

лов, 2023, с. 8), – зауважують у передньому слові автори. Невимушеність викладу, глибоке проникнення у внутрішні структури Б. Грінченка, попри віддаленість авторів книги від епохи Б. Грінченка, фіксується в щемливих експресивно забарвлених вербальних конструкціях, як-от: «Сотворювальну силу любові клали вони (Борис Грінченко й Марія Гладиліна. – Л. Г.) в основу своїх стосунків» (Вірченко, Козлов, 2023, с. 92).

Своєрідним маркером відкритості викладового матеріалу для дискусій із реципієнтами та майбутніми дослідниками життя і творчості Б. Грінченка є толерантно сформульовані авторами уточнення (Вірченко, Козлов, 2023, сс. 75, 86), припущення (Вірченко, Козлов, 2023, сс. 75, 77), пояснення (Вірченко, Козлов, 2023, с. 81), перспективи дослідження (Вірченко, Козлов, 2023, с. 92). Авторі праці осмислюють постать Б. Грінченка в освітньому, культурно-мистецькому, політичному житті України другої половини ХІХ – початку ХХ ст., висвітлюють значення його діяльності з погляду сучасності, коли Україна виборює своє право бути вільною і демократичною державою. Обрані Т. Вірченко й Р. Козловим акценти осмислення постаті Б. Грінченка увиразнюють актуальність їхнього дослідження.

У монографії «Непокірний. Грані долі Бориса Грінченка» на широкому фактичному матеріалі висвітлюються етапи життєтворчості Б. Грінченка – формування світогляду, педагогічна, наукова, етнографічна, перекладацька, просвітницька діяльність, письменство, зацікавлення словниковою роботою, листування з діячами культури й мистецтва другої половини ХІХ – початку ХХ ст., співпраця з періодичними виданнями «Рада», «Зоря», «Учитель», «Буковина», «Поступ», «Дзвінок» тощо.

Висвітлення життя і діяльності Б. Грінченка розпочинається розділом «Слобожанщина. Вільховий Яр (1863 – серпень 1875)» і завершується матеріалом «Київ. Оспедалетті. Жовтень 1908 – квітень 1910)». Кожен розділ у хронологічній послідовності висвітлює різні аспекти активного чину Б. Грінченка. Зауважено, скажімо, як на початках творчості Б. Грінченко читає Ф. Шиллера, І. Тена, захоплюється «Ілліадою» Гомера, як робота в Статистичному відділі земської Харківської губернської управи забирає дорогоцінний час, що міг ефективно використовуватися для письменницької праці. Важливим інформаційним сегментом у монографії постає матеріал про видавничу діяльність, книговидавців Києва, Житомира та інших міст України, що присутньо увиразнює уявлення наших сучасників про багатогранність українського літературного процесу.

Окремою сторінкою життя Б. Грінченка постає його педагогічна й просвітницька діяльність: виступи про народну школу, зміст освіти. Промовистими є рядки з праці «Народня школа на Україні» про важливість вивчення історії, що їх цитують автори монографії: «Начальство думає, що коли мужик дізнається, через віщо на світі дощ та що земля круглобока, то він почне вільнодумствувати <...> Не менш турбує її і те, що мужик може дізнатися, що не сама Росія є на світі та бусурмени, її вороги, а що ці бусурмени і розумніші, і освіченіші од Росії і зовсім не бусурмени; дізнатись, що є не сама Москва на світі, а також і Відень, Берн, Париж, Лондон. Вони думають, що мужик тоді почне бунтуватись» (Вірченко, Козлов, 2023, с. 119). Важливо, що Т. Вірченко й Р. Козлов максимально об'єктивні в оперуванні фактичним матеріалом. Вони не лише детально описують рекомендації Б. Грінченка для ефективного навчання, виховання та відпочинку дітей, а й висвітлюють непрості стосунки Б. Грінченка з Х. Алчевською під час його вчителювання в Олексіївці.

Для авторів монографії в житті Б. Грінченка немає дрібниць чи маловартісних епізодів – усе важливе для створення повного уявлення про постать Б. Грінченка в громадському, освітньому, науковому, літературному житті України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Тому, скажімо, автори детально описують тривалий процес підготовки до видання збірки «Пісні Василя Чайченка» (оформлення, друк, доступність ціни та рентабельність збірки). Запропонований літературознавцями Т. Вірченко й Р. Козловим огляд творів, аналіз збірок «Пісні Василя Чайченка», «Під сільською стріхою», повістей «Сонячний промінь», «На розпутті», «Серед темної

ночі», «Під тихими вербами» та оповідань є органічним сегментом викладового матеріалу, що увиразнює грані долі Б. Грінченка.

Тривалі контакти з українськими і громадськими діячами Т. Зіньківським, М. Лукичем, В. Шухевичем, І. Франком та ін. допомагали формувати літературні пріоритети, естетичні переконання Б. Грінченка, пропагувати творчі надбання Є. Гребінки, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського, І. Манжури, С. Руданського, В. Самійленка. «Як засвідчують рецензії, – висновують Т. Вірченко й Р. Козлов, формулюючи важливі думки для розуміння світоглядних переконань критика, – Б. Грінченко добре орієнтувався в тогочасних інтертекстуальних узасмодіях і легко відстежував впливи та запозичення, які сповнювали збірки поезій молодих авторів на шкоду їхній оригінальності. Чи не тому саме в цей період він активно працює на полі популярних біографій знаних українських авторів. З одного боку, це мало сприяти більш природному виробленню суспільного визнання українського літературного канону. А з другого – сформувати більш обізнаного, а отже, і вимогливого масового читача» (Вірченко, Козлов, 2023, с. 144). Чіткі висновки з означеною позицією дослідників Т. Вірченко й Р. Козлова наявні у всіх розділах, що надає викладовому матеріалу рецензованої монографії стрункості.

Не минули автори й полемічних виступів Марії Загірньої та Василя Чайченка проти Олени Пчілки (Вірченко, Козлов, 2023, с. 144–145) та критичних зауважень про твори Б. Грінченка (Вірченко, Козлов, 2023, с. 136), увиразнюючи таким чином різні аспекти літературного процесу як живого організму – з дискусіями, суперечками, у яких народжувалися перспективні ідеї про шляхи розвитку літератури, національні риси творчості письменників. У всіх розділах монографії означена чітка позиція авторів про україноцентричність поглядів і чину Б. Грінченка.

Монографія «Непокірний. Грані долі Ботса Грінченка» Т. Вірченко й Р. Козлова – професорів Київського столичного університету імені Бориса Грінченка – посідає гідне місце серед численних грінченкознавчих студій. Авторам удалося відтворити грані життєтворчості Б. Грінченка, показати його різнобічний таланти і цілісність ідейних спрямувань. Книга знайшла свого читача, що засвідчують презентації у Києві, Львові, Луцьку. Дослідники зауважують і про перспективи популяризації життя і творчості Б. Грінченка, зокрема оцифрування відомої друкованої та рукописної спадщини Бориса Грінченка, завершення проєкту «Зібрання творів», підготовка літопису життя і творчості письменника, громадського діяча, педагога, вченого.